

Sten Sture den yngre.

En karaktärsstudie.

I den senare medeltidens svenska historia är intet skede så föga behandlat av den inhemska forskningen som Sten Sture den yngres åttaåriga regering. Den utförligaste framställning av Sveriges dåtida öden, som föreligger på landets eget språk, torde till dags dato vara Olof Dalins i Svea rikets historia (1750), och under det senaste århundradet har perioden — bortsett från ett par specialundersökningar av begränsad syftning — endast blivit föremål för sammanfattande skildringar, i regel utan någon som helst vetenskaplig apparat. Den s. k. unionsfidens främste bearbetare på svenskt håll, Carl Gustaf Styffe, lämnade i de torra men utomordentligt sakrika och vederhäftiga inledningarna till den av honom utgivna aktserien Bidrag till Skandinaviens historia en omfattande, rikt dokumenterad utredning av Sveriges politiska hävder under Kalmarunionens tidevarv, särskilt innehållspäckad för decennierna från Karl Knutssons tronbestigning 1448 till Svante Stures död, men ehuru den år 1884 utgivna femte och sista delen av detta standardverk innesluter brev och akter till och med år 1520, satte han i den historiska inledningen punkt vid årsskiftet 1511—1512 och avstod sålunda helt och hållet från att granska Sten Sture den yngres historia. Vad som gör denna från verkets planläggning i övrigt avvikande åtgärd anmärkningsvärd är det sätt, varpå Styffe ansett sig kunna sakligt motivera den. Motiven äro tvenne. För det första är — säger han — »Sten Sture den yngres tid redan av Olaus Petri rätt utförligt behandlad», och

för det andra hade »prof. Allen så noggrant genomforskat och så fullständigt framställt allt vad som sammanhänger med k. Kristiern II:s historia», att en ur Styffes egen hand framgången bearbetning av perioden icke vore av nöden.

Till sin förra del kastar Styffes här citerade yttrande i sin oreflekterade rättframhet en högst märklig belysning över den allmänna metodiska inställningen under ett ej längesedan förgånget skede av historieforskningens utveckling. Mäster Olofs Svenska krönika i all ära — men att den i minsta mån skulle kunna ersätta en modern granskning av de historiska sammanhangen, det är en tanke, som i sin absurditet gör ett nästan skrämmande intryck på oss, när den som här uttalas av en frejdad historiker, vilken för blott tjugu år sedan slutade sin verksamma levnad. Ett i all sin enkelhet lärorikare exempel på vilken sen produkt den vetenskapliga uppfattningen är inom nordisk historieskrivning får man leta efter.

Vad Allen beträffar, äger det ju sin riktighet, att dennes på omfattande källstudier byggda arbete De tre nordiske Rigers Historie vid behandlingen av Kristian II:s tid ger en ingående skildring även av »unge herr Stens» bana och av svenska förhållanden i övrigt, ehuru väsentligen blott i den mån de synts honom vara av vikt för den danska hävden och unionshistorien. Ännu i denna stund är det förnämligast och ofta uteslutande till Allen vi ha att vända oss, om vi i litteraturen vilja söka mera detaljerade upplysningar rörande Sveriges siste medeltida riksföreståndare och dåtidens svenska politik över huvud. Det faktum, att sålunda en hävdatecknare av annan nordisk nationalitet givit den hittills grundligaste utredningen av ett skede i Sveriges historia, är ingalunda enastående, när det gäller de båda århundradena närmast före Gustav Vasa: norrmannen P. A. Munch är på samma sätt alltjämt det stora namnet, när det gäller den senare folkungatidens svenska historia, dansken Erslev likaså i fråga om svenskt statsliv under Margareta och Erik av Pommern. Liksom för Munch och Erslev står emellertid för Allen det egna landet avgjort i intressets riktpunkt. Att

skildra Sveriges särskilda historia från dess egna förutsättningar och i dess eget inre sammanhang har icke i och för sig ingått i hans uppgift, sådan han ställde den, och ej heller annat än styckevis varit honom möjligt; därtill var också hans kännedom om de svenska arkivens innehåll alltför ofullständig. Om det sålunda redan på Styffes tid trots dennes nyss återgivna uttalande i verkligheten förhöll sig så, att Allens framställning av Sten Stures regering utgjorde allenast ett surrogat för en monografisk behandling och även som sådant av blott partiell betydelse, gäller detta ännu mer i våra dagar, sedan icke blott i Sverige nya källor till tidskedets historia kommit i dagen — främst märkas de av Sam Clason återfunna, även ur rent politisk synpunkt ganska givande tänkeböckerna för Stockholms stad — utan också ett stort utomskandinaviskt arkivmaterial, i synnerhet från det påvliga och de hanseatiska arkiven, blivit tillgängligt för forskningen.

Att likväl en aktmässig, i möjligaste mån allsidigt genomförd undersökning av här ifrågavarande tidskede ännu den dag som är saknas i svensk litteratur, torde i icke ringa mån bero därpå, att man i allmänhet icke ansett dess politiska historia gömma på några olösta problem av större räckvidd; man har menat sig i huvudsak redan veta, »wie es eigentlich gewesen». Framför allt har man trott sig äga en fast punkt i den bild av Sten Stures personlighet, som i de svenska historiska framställningarna bibehållit sig i grunddragen oförändrad genom tiderna och alltjämt är bestämmande för uppfattningen om dåtidens omskiftelser. Denna bild återspeglar en hart när ideal hjältegestalt, tapper och fosterländsk men på samma gång utpräglad fridsälskande, så långt möjligt var alltid redo att räcka motståndaren handen till försoning och vänskap, i hela sitt väsen en personifikation av högsinhet och ädelmod. »Den ädlaste och ridderligaste av Sturarna» (Geijer), ställes herr Sten med sin blida sinnesart särskilt i kontrast mot den »bistre» fadern herr Svante, fri från dennes »häftiga och uppbrusande lynne»¹.

¹ Så senast Grimberg. Till sitt av samma anda präglade yttrande, att

Om någon gång andra färger blandats in i den ljusa tavlan, har det gemenligen skett i den formen, att man hos Sten Sture ifrågasatt icke karaktärens fläckfria och fullödiga adel men väl i någon mån statsmannabegåvningen, som skulle ha brustit därutinnan, att han med sin milda och svekfria natur, »in i döden lika godtrogen», visat »alltför stor efterlåtenhet» mot sina fiender (Strinnholm, Fryxell, Svensén). Exempel härpå har man i så fall främst trots sig finna i hans förhållande till Gustav Trolle, vars skuldbelastade skepnad, kännetecknad av en ränkfullhet och illvilja utan gräns, städse framställes som hans mörka motbild. Om Sten Sture är hjälten i dramat, riddaren utan fruktan och tadel, så är Gustav Trolle skurken; han är rent av »den svenska historiens Judas Iskariotgestalt» (H. Schück).

Det är enkla och skarpa linjer; från konstnärlig synpunkt är mot denna teckning just ingenting annat att erinra än att nyanser saknas¹. Vad som för oss har betydelse är emellertid, hur den härskande åskådningen låter förlika sig med verkligheten, så långt denna numera kan överblickas med hjälp av hittills framdraget källmaterial. Det spörsmålet skall

herr Sten i allmänhet förde »en försonligare politik än fadern», gör H. Hildebrand det något överraskande tillägget, att han »särskilt visade sig mera angelägen om att vid sig fästa kyrkans store». — Reuterdahl och H. Schück betona i sin allmänna karakteristik av Sten Sture starkare än flertalet författare det kraftfulla och beslutsamma drag, som enligt den förre framträder i hans beteende både mot Gustav Trolle och Kristian II, men icke heller hos dessa historieskrivare kan den fortlöpande redogörelsen för Sten Stures politiska gärning anses röja något från den gängse åskådningen avvikande.

¹ Samma bild av Sten Sture, som historieskrivningen målat, möter givetvis också i skönlitteraturen. Här märkes främst Strindbergs framställning i det poetiskt stämningsfulla skådespelet »Siste riddaren» (1908) och dess novellistiska förarbete »Kungshamnsgisslan» (1906). Med en obestridd logisk skärpa drar författaren ut konsekvenserna av den gällande uppfattningen genom att helt fränkänna Sten Sture statsmannaegenskaper: »endast på öppet slagfält kunde han leda Sveriges öden, under det han i rådskamaren lät besegra sig av den enklaste lögnaren». I det hela framstår Sten Sture för Strindberg som en den döende riddartidens man, inkarnationen av »föräldrade ridderlighetsbegrepp» (Lamm) i motsats till den praktiska realpolitik enligt en ny tids krav, som i dramat företrädes av Hemming Gadh och Gustav Vasa.

här dryftas; ramen för vår undersökning medger dock endast några flyktiga antydningar, i sina huvuddrag framlagda redan för nio år sedan i ett par tidningsartiklar till fyrahundraårsminnet av Sten Stures död¹.

Vid den kritiska granskningen av en hävdvunnen historisk föreställning är det forskarens första plikt att söka fastställa, hur den uppkommit; det visar sig därvid ofta, att vad som ingått i det allmänna medvetandet såsom något självklart och med auktoriteten av ett obestriddigt faktum trotsat generationernas växling, i verkligheten har en mer eller mindre artificiell upprinnelse. I det föreliggande fallet är ursprunget lätt att bestämma. Det är nämligen helt och hållet att söka i den officiella politiska förkunnelsen i Sten Stures och Gustav Vasas Sverige. De ur den senares kansli framgångna anklagelseskrifterna mot Kristian II och Gustav Trolle beröra även herr Stens mellanhavanden med unionskonungen och den hatade ärkebiskopen, och man har därvid naturligt nog låtit sig angeläget vara att starkt framhäva den bortgångne riksföreståndarens mildhet, försonlighet och högsinta benägenhet att i det längsta tro jämväl en fiende om gott; allt för att mot denna bakgrund så mycket verkningfullare klargöra Kristians och ärkebiskop Gustavs ondska. Redan här har den traditionella uppfattningen av herr Stens personlighet haft en god jordmån för sin tillblivelse och tidigare växt. Av i det hänseendet ännu större betydelse ha dock Sten Stures egna, likaledes utpräglat polemiska redogörelser för striden med Gustav Trolle varit². Inlagor av en part, som i

¹ Gottfrid Carlsson, Sten Sture den yngre. Ett fyrahundraårsminne. Göteborgs Dagblad 31 jan. och 3 febr. 1920.

² Tvenne sådana föreligga i herr Stens bevarade registratur, Handl. för. Skandinavians historia 24; de ha utarbetats för att föredragas på råds-mötet i Tälje 1516 resp. riksdagen i Stockholm nov. 1517. Men dessutom förefinnes i Hogenskild Bielkes kopiebok E 132, Upsala universitetsbibliotek, en tredje relation, bestående av en på Arbogamötet i jan. 1517 å herr Stens vägnar uppläst skrift och av en därtill fogad redogörelse för den följande händelseutvecklingen fram till Stäkets fall och Gustav Trolles underkastelse. Detta hätska aktstycke, som Sten Sture låtit utredigera för att

sin kärandeställning måste urgera sin egen fullkomliga skuldlöshet och på samma gång var nödsakad att rättfärdiga planlagda eller redan vidtagna straffåtgärder mot en av kyrkans frid hägnad vederdeloman, äro dessa aktstycken, tillkomna i en situation av våldsamt spänning, givetvis icke att betrakta som beviskraftiga vittnesbörd. Det är emellertid på deras grund som eftervärldens domslut har avkunnats; just genom dem har Sten Sture blivit i tillfälle att på ett ännu för sena tider avgörande sätt skriva sin egen karakteristik och i en huvudpunkt jämväl sin egen historia.

Flera faktorer ha bidragit till detta resultat. Riksförståndarens version av konflikten med ärkebiskopen gick i den genom Gustav Vasa segrande nationella riktningens anda och överensstämde med det betraktelsesätt, som en sant patriotisk åskådning krävde. Att den så suveränt kommit att påverka eftervärldens omdöme om stridens upprinnelse och fortgång, beror emellertid därjämte på en grundlag i den äldre — och mången gång även den nyare — historieskrivningens teknik, den nämligen, att man plägar hämta stoffet, där det rikast erbjudit sig och bekvämligast varit tillrättalagt för återberättandet. I Sten Stures relationer hade man ju allt, som var av nöden för en fortlöpande framställning, medan varken från ärkebiskopens sida eller från neutralt håll något med dem i så måtto jämförligt förelåg till utnyttjande. Vad var då naturligare än att de också kommo till bokstavstrogen användning på sätt som skedde och utan den granntyckta prövning, som man varken kunde eller kände behov av att åstadkomma!

I sin slutliga form är emellertid den gällande teckningen av Sten Stures skaplynne ett verk av 1800-talet. Den fosterländska romantiken bemäktigade sig hans person; den

överlämnas till någon andlig myndighet, säkerligen Arcimboldi (Gottfrid Carlsson, Hemming Gadh, 277, noten), har varit Messenii källa och genom honom påverkat den följande litteraturen. — Även den berättelse om konflikten, som Olaus Petri lämnar i sin krönika, grundar sig på herr Stens framställningar, varför den också — bortsett från ett par tillagda faktiska uppgifter (Sahlgrens edition, 275), vilka i verkligheten motsäga Sten Stures påståenden om Gustav Trolles enständiga oförsonlighet — saknar självständigt värde för bedömandet av stridens sannskyldiga förlopp.

fann i honom ett av de älsklingsföremål, som en idealiserande historieuppfattning fordrar. Och så tvinnades fantasiens trådar vidare kring hans ridderliga gestalt, till dess att hans karaktärs ädla vekhet och godhjärtenhet omsider syntes ge fog för misstanken, att han varit alltför god för den onda och hårda tid, i vilken han levde, och följaktligen icke helt vuxen sitt värv som statsman. Att detta till sist skulle bli intrycket av de våldsamma stridsskrifterna mot Gustav Trolle under kampens år, har väl deras upphovsman själv minst av allt kunnat ana.

Ty att den verkliga Sten Sture var en man av helt annat virke än den så framställde, därom lämnar även en ytlig granskning av hans handlingar intet tvivel övrigt. Redan i 1500-talets svenska historieskrivning sökte också en röst göra sig hörd, som gav till känna en från den i Sverige auktoriserade skiljaktig mening om herr Stens personlighet och enkanerligen om hans förhållande till ärkebiskop Gustav. Rösten var Johannes Magnus', och vad som förlänar denne sagesmans ord en särskild vikt är det förhållandet, att hans omdömen i det föreliggande fallet måste antagas vara präglade av en viss opartiskhet, som satte honom i stånd att, så långt han förstod, någorlunda rättvist fördela ljus och skugga mellan herr Sten och Trollepartiet. Som svensk patriot av chauvinistisk läggning hyste han å ena sidan varma sympatier för Sten Stures allmänna politik, i den mån den avsett fosterlandets ära och självständighet; härtill kommer, att han personligen biträtt herr Sten som dennes politiske agent vid påvehovet och under sin Sverigevistelse 1523—1526 underhållit nära förbindelser med riksförståndarens familj, vars intressen han ännu under landsflykten sökte främja i förhoppning om att Sten Stures son en dag måtte bli Sveriges konung efter Gustav Vasa eller med undanträngande av denne¹. Å andra sidan var hans egenskap av kyrkoman ägnad att skänka honom förståelse även för en Gustav Trolles ställning i striden med statsmaktens högste representant. Till följd här-

¹ Jmfr sv. Hist. tidskr. 1925, 267—269.

av hade han förutsättningar att mindre ensidigt än flertalet svenskar bedöma den tragiska inbördeskampen. Vad han har att säga om Sten Stures regering är också i flera avseenden väl värt att framdragas ur en i själva verket oförtjänt glömska.

Johannes Magnus har två gånger kommit in på det ifrågavarande ämnet, nämligen dels i sin stora rikshistoria, dels i Upsala ärkebiskopskrönika. I den förra söker han, på tal om striden mellan herr Sten och ärkebiskop Gustav, förklara kontroversens oerhörda tillspetsning genom påpekandet, att båda voro hetsiga unga män (vehementis spiritus), varför det dem emellan måste bli hårt mot hårt. Han tillägger visserligen, att Sten Sture syntes iakttaga större moderation än Gustav Trolle, vars hårda kynne också denne samtida starkt framhäver, men han undviker att avge ett kategoriskt omdöme, att herr Sten även i verkligheten genom ett måttfullare sinnelag fördelaktigt skilde sig från sin motståndare. Ytterligare bidrag till riksföreståndarens karakteristik lämnar historieskrivaren i annat sammanhang. Efter att ha omtalat den stora folkgunst, som herr Sten på grund av sina många förtjänster åtnjöt, yttrar han, att Sten Sture, stödd på denna popularitet, »blev så mäktig, att han skulle ha kunnat bjuda många konungar och furstar spetsen, allra helst om hans makt varit parad med klokhets hos dem, som voro hans dagliga rådgivare». Men det fanns — säger författaren — i herr Stens intimaste omgivning (in ejus camerario consilio) sådana, som långt mera lade an på att smickra honom än att befordra det allmänna bästa och som, själva okloka, hindrade andra klokare från att vinna inflytande på honom. »Genom skvaller och förklenande utlåtelse gjorde de oförvilliga personer illa anskrivna hos den unge regenten, varav följden inom kort blev den, att på grund av deras vrånge oklokhets och okloka vrånghets (ob eorum malignam imprudentiam et imprudentem malignitatem) många goda och kloka män vände sig bort från honom och begynte längta efter en annan styrelse än hans».

I sin ärkebiskopskrönika behandlar historieskrivaren,

som naturligt är, mera speciellt förhållandet mellan herr Sten och Gustav Trolle. Stridens ursprung ser han i den senares uraktlåtenhet att vid hemkomsten från Rom som nyvigd ärkebiskop göra rikets styresman sin uppvaktning¹; härigenom framkallade han mot sig en spirande misstämning hos Sten Sture. Från denna gnista, som lätt kunnat kvävas i sin begynnelse, om kloka råd varit till finnandes å ömse håll, uppflammade så en osläcklig eld därigenom, att onda tillskyndare på båda sidorna upphetsade riksföreståndare och ärkebiskop mot varandra. Suffraganbiskoparnas och andra riksens stormäns försök att på offentliga möten bilägga fiendskapen omintetgjordes av hatfulla ingivelser från enskilda rådgivare i de slutna gemaken (consilia in cameris nata). Sten Sture för sin del var omgiven av några klerker (viri ecclesiastici) av tvivelaktig trohet mot kyrkan, de där för sina svåra missgärningar längesedan hade bort bli bestraffade av sin andliga överhet; för att undslippa en dylik beivran av deras förbrytelser gjorde dessa allt vad de kunde för att hindra en fredlig uppgörelse mellan herr Sten och ärkebiskopen. Och så gick konflikten obönhörligt mot sin våldsamma upplösning.

Redan en flyktig blick på Johannes Magnus' nu återgivna framställning uppdragar, att vi här ha framför oss en med beröm och klander mänskligt nyanserad teckning av Sten Stures politiska karaktär. Man tycker sig skymta en ungdomligt lidelsefull härskare, som på en renässansfurstes manér träffar de stora avgörandena i samråd med sina sekreterare och enskilda förtrogna utan att lyssna till föreställningar från den andliga och världsliga aristokratiens spetsar och som icke går ur vägen för det missnöje en utmanande hållning kan framkalla hos de därav drabbade. Av den officiella traditionens fridsamma och fogliga regentpersonlighet spårar man ganska litet; Johannes Magnus döljer ej sin åsikt, att herr Sten med sin ärkebiskoplige motståndare har att dela

¹ I rikshistorien däremot härleder Johannes Magnus konfliktens upphov från riksföreståndarevalet 1512, genom vilket Gustav Trolles fader undanträngdes av Sten Sture.

ansvaret för den bittra fejden dem emellan. Av särskilt intresse är den framskjutna och olycksdigra roll, som författaren tilldelar Sten Stures privata rådgivare av andligt stånd. Att han därvid åsyftar bl. a. herr Stens kansler Peder Jakobsson Sunnanväder, vilken av allt att döma varit ett slags allrådande minister hos riksföreståndaren, lider intet tvivel¹. Med en sådan identifikation stämmer det också, att herr Peders livsuppfattning och etiska hållning trots hans andliga värdighet synes ha varit av det tämligen frigjorda slaget². Men Johannes Magnus' uttalanden avse påtagligen även mera underordnade klerker i herr Stens skrivarstuga. Främst torde man då ha att tänka på Stockholmsprebendaten Mårten Jönsson, vars aktiva framträdande i ärkebiskopsstriden antydes därav, att hans lik i samband med Stockholms blodbad på föranstaltande av Gustav Trolle uppgrävdes ur den vigda jorden och brändes å bål såsom en bannsmänniskas. Under sin tidigare bana hade denne Sten Stures »kaplan»³ bevisligen vid tvenne tillfällen varit i delo med den kanoniska kriminalrätten. Redan 1486 måste han utverka påvlig absolution för vissa av honom begångna irregulariteter, som rättsligen hade diskvalificerat honom från innehavande av prästerlig beställning⁴, och år 1511, då han var i Svante Stures tjänst, vart

¹ I detta sammanhang må erinras om ett av riksrådet med Johannes Magnus i spetsen utfärdat brev av år 1525, där det om Peder Sunnanväders då pågående stämplingar mot Gustav Vasa heter, att de bl. a. hade sin grund i att »han icke faar vara j saa stoor wellughet meed waar kære nadigiste herre som han war i her Stheens tiidt, hwes siel Gudt nade, ther wij dog inthit fornwmmo wtaff samma her Pedhers regimenth ephterfolgde anneth æn thet fordarff, som tiil thenne dagh for øghen warit haffuer». Kon. Gustaf den förstes registratur 2, 11.

² Jmfr Carlsson, Hemming Gadhs, 333 f.

³ Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium. Stockholms kyrkor: S. Nikolai eller Storkyrkan (1924), 67. Se även sv. Hist. tidskr. 1920, 139, not 1, och Script. rer. Suec. II: 2, 149.

⁴ K. H. Karlssons avskr. fr. Vatikanark.: suppliker 12 okt. och 4 nov. 1486, svenska riksark. Enligt herr Mårtens egna påståenden vid kurian skulle hans försyndelser främst ha bestått däri, att han i egenskap av »familiaris cuiusdam principis secularis» på sin herres befallning utskrivit fejdebrev och krigsförklaringar, varjämte han själv deltagit i de sålunda uppkomna vapen-

han av Jakob Ulfsson suspenderad från prästämbetet och bannlyst på grund av missgärningar, för vilka han av Stockholms borgerskap blivit angiven¹. Vad vi sålunda veta om honom, torde ställa det utom tvivel, att han var en av de andlige män i herr Stens »camerario consilio», som Johannes Magnus särskilt avser med sina ord om Sten Stures enskilda klerikala rådgivare.

Som ett allmänt omdöme om Johannes Magnus' uttalanden torde den mening redan på detta stadium av vår undersökning kunna vedervågas, att de, så knappa de än äro och ehuru vi även i dem ha att räkna med både subjektiva och tendentiösa moment, skänka oss betydligt mer av de inre linjerna i det verkliga historiska sammanhanget än

skiftena, och att han även i samme herres tjänst koncipierat dödsdomar över rövare; vissa upplysningar från annat håll torde tyda på att hans brott mot de prästerliga strafflagarna varit allvarigare än vad han sålunda själv velat vidgå. — Den »princeps», han vid tidpunkten i fråga tjänade såsom skrivare, var säkerligen ingen annan än Sten Sture d. ä., som just 1486 presenterade honom till kyrkoherdeämbetet vid Stockholms stadskyrka och 1490 sände honom i en beskickning till Rom (jmfr Gottfrid Carlsson, Hemming Gadhs, 32).

¹ Jakob Ulfssons straffätgård gällde icke blott herr Mårten utan även en annan av herr Svantes kaplaner, herr Anders Jönsson (betr. denne jmfr Styffe, Bidrag 5, 217 och E. Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshistoria, 429; huruvida också han sedermera från herr Svantes tjänst övergick i Sten Sture den yngres, har jag ej lyckats utröna). Bägge hade på en herredag i Stockholm försommaren 1511 anklagats inför ärkebiskopen av Stockholms råd och meniga borgerskap, vilka därvid — för att citera Jakob Ulfsson — »sade oss mykit sälsynt om them, thet wij ikke wile gerne haffue opinbart, oc straffade oss at wij tilstodde swadant medh them oc ikke näffzte ther wtöffuer». Då ärkebiskopen på grund av dessa klagomål bannlyste och suspenderade de båda klerkerna, gjorde herr Svante föreställningar och insinuerade, att det hela var en politisk förföljelse, som berodde på att de voro riksföreståndarens tjänare, men Jakob Ulfsson avvisade alla sådana tolkningar och åberopade därjämte som ett känt faktum, att »the samme capellaner» tidigare, »langt för än the komme i edre (o: herr Svantes) dienst, hade siig högelige förbrottiid». Något senare voro de sålunda straffade inkallade till Upsala domkapitel och blevo då lösta från bannlysningen men fingo t. v. trots herr Svantes förböner icke »presten i ghen», m. a. o. suspensionen förblev i kraft även efter det att bannlysningen hävts. Jakob Ulfsson till herr Svante 15 juli 1511; Mårten Jönsson och Anders Jönsson till densamme, Upsala 23 juli s. å. Sturearkivet, danska riksark.

den förutnämnda källkomplex, som ytterst ligger till grund för alltjämt rådande uppfattning om Sten Sture den yngre och hans regering¹. I den följande historieskrivningen ha de emellertid, försåvitt det gäller de i dem förekommande kritiska yttrandena om Sten Sture, praktiskt taget icke alls kommit till sin rätt². Ännu det tidigare 1800-talets hävdtecknare bevarade visserligen en svag reminiscens av dem. Hos Geijer framträder den i orden om unge herr Sten, att »smickrare någon gång missbrukade hans ungdoms oerfarenhet». Om redan detta är en eufemistisk omskrivning av Johannes Magnus' rätt skarpa anmärkningar, går Strinnholm ännu längre, då han med den gamle 1500-talshistorikerns ord i minne anser sig förpliktad att komplettera sin skönmålande karakteristik av Sten Sture med tillägget, att »elaka rådgivare» begagnade dennes »ädla sinnesbøjelse och öppna redlighet att leda honom till steg, som mer hedra hans hjärta som medborgare än hans insikt som statsman»³. Det är en

¹ Till jämförelse må anföras den på egna erfarenheter grundade karakteristik av Sten Sture — särskilt med hänsyn till hans förhållande i ärkebiskopsstriden — som Hans Brask gör i ett brev till utvalde Skarabiskopen Magnus Haraldsson år 1525: »Pertinacia iunioris domini Stenonis ac iuuenilis feruor non admisit aliquam concordiam sibi oblatam per quondam archiepiscopum Gostawm iuxta mentem consiliariorum tam Holmis quam Arbogis, donec regnum per huiusmodi intrinsecam diuisionem peruenit ad manus exterorum utraque parte destructa. Quanto plus domino Stenoni pro concordia suggestimus, tanto auertebatur». Handl. rör. Skandinaviens hist. 18, 278.

² Däremot ha Johannes Magnus' lovordande omdömen begärligt tagits i anspråk för utformningen av den traditionella Sten Sture-karakteristiken. Så t. ex. är ursprunget till det i litteraturen alltjämt ofta återkommande påståendet, att herr Sten var så mycket mildare än fadern herr Svante, helt enkelt att söka däri, att man med varandra tendentiöst kombinerat tvenne hos Johannes Magnus i olika sammanhang förefintliga uttalanden av i och för sig skäligen sehablonmässig natur. Enligt det ena var Svante Sture, ehuru i grunden blid och vänlig, snar till vredgade och barska ord, som han dock alltid strax ångrade och gottgjorde; det andra går ut på att unge herr Sten under ynglingaåren genom knäfall bevekta sin fader att lindra de hårda skatter, som denne pålade menigheterna. Se *Scriptores rerum Suecicarum* III: 1, 39, 42.

³ Så i Svenska folkets historia under konungarna av Vasa ätten 1 (1819), 195 f. Det citerade yttrandet återkommer i samme förf:s arbete Sveriges

uttolkning av Johannes Magnus' klandrande yttranden, som omöjligen kunnat vara för herr Sten välvilligare. Under senare hälften av det nittonde århundradet sjunker emellertid den ärkebiskoplige författaren helt i förgätenhet som sagesman för den siste Sturens tid; det allmänna vanrykte, som nu definitivt av forskningens män kom att fästas vid hans historiska verk, drog med sig även det värdefulla, som otvivelaktigt gömmes i hans skildring av det tidevarv han själv upplevt.

Det jämförelsematerial vid en prövning av de hävdvunna föreställningarna om Sten Sture, som redan Johannes Magnus' skildringar erbjuda, är emellertid av mindre betydelse vid sidan av de vittnesbörd samtida brev och urkunder avlägga. Vill man verkligen tränga Sten Sture in på livet, är det oundgängligt att med ledning av sådana källor och under beaktande av de politiska faktorer, som över huvud bestämde utvecklingen i Sturetidens Sverige, söka följa honom under hela hans bana; endast på den vägen kan man ha någon förhoppning om att få fram en fullt pålitlig bild av mannen och hans gärning. Programmet är stort, och här kan endast en rent skisserande grundritning komma i fråga, varvid ofta framhävandet av belysande enskildheter får ersätta en genomförd granskning.

Det har blivit hävd att betrakta de inre striderna i Sverige under Sturetiden som en kamp för och emot unionen. Uppfattningen är utan tvivel, djupare sett, oriktig. Efter Brunkebergsslaget 1471 fanns det näppeligen ett svenskt unionsparti i den meningen, att unionens återupprättande var dess verkliga mål. För den stormannaopposition, med vilken Sturarna tid efter annan hade att kämpa, var unionskonungens hyllande i grund och botten snarast blott en i hotande situationer begagnad yttersta utväg för att befria sig från det övermäktiga herravälde i det inre, som riksföreståndarna med de breda lagrens stöd eftersträvade och tidvis lyckades tillskansa

historia i sammandrag (1857), 769, blott med den skillnaden, att »elaka» — tydligen på den grund, att uttrycket befunnits alltför starkt — ändrats till »vrånga».

sig och som äventyrade den andliga och världsliga aristokratiens privilegierade förgrundsställning i staten. Ytterst var det en rent inrepolitisk motsättning, en kamp för och emot den allmänneuropeiska utvecklingstendens, som syftade till de feodala och hierarkiska samhällsmakternas underordnande under en stärkt statsmyndighet och av vilken Sturarnas folkligt personliga styrelsesätt kom att bli allt tydligare präglad.

Stormännen kämpade sålunda för härd och altare, då de gingo till strids mot Sturarna och de av dessa, ofta med utpräglad demagogiska metoder, vunna folkmenigheterna. Den av prelaterna och herrarna emellanåt manifesterade unionsvänligheten var i förhållande härtill något tillfälligt och sekundärt. Fred med Danmark önskade de visserligen — Sturarna däremot föredrogo principiellt kriget framför en med några som helst förödmjukelser köpt förlikning med Oldenburgarna — och så till vida kan man tala om ett fredsparti snarare än om ett unionsparti. Men unionen ville de i allmänhet icke, så vitt det över huvud i de olika tidslägena syntes dem möjligt att utan unionskonungens hjälp hävda sina inrepolitiska intressen. Vi finna också, att de gång efter annan göra försök att störta Sturarna genom att insätta riksföreståndare av det egna partiet, och hade de lyckats få det därhän, skulle de förvisso i en sådan anordning ha sett det behagligaste tillståndet och aldrig känt behov av någon union.

Just vid den tid, då Sten Sture den yngre gjorde sitt inträde på den politiska scenen, voro dessa partimotsättningar mer än vanligt våldsamma. På ett rådsmöte i Stockholm försommaren 1511 förklarade stormännen under Jakob Ulfs-sons ledning den dåvarande riksföreståndaren Svante Sture avsatt och beredde sig att giva honom en efterträdare ur aristokratpartiets led. I överensstämmelse med en redan av Sten Sture den äldre i dylika fall tillämpad taktik vädjade emellertid herr Svante från rådsbeslutet till en blivande allmän riksdag, där även de ofrälse vore representerade, och tack vare det rådtrum han härigenom förskaffade sig kom han att förbli i någorlunda ostörd besittning av regeringsmakten under de månader, som ännu återstodo honom i livet. Måhända var

just Erik Trolle den aristokratiska oppositionens kandidat till riksföreståndarskapet 1511; när budskapet om herr Svantes död på nyåret 1512 gick ut över landet, var det i varje fall kring hans namn riksrådet samlade sig vid återbesättandet av det nu lediga ämbetet, och redan under loppet av januari blev herr Erik på ett möte i Arboga av stormännen formligen korad till riksföreståndare.

Hade detta val stått sig, skulle en aristokratisk reaktion i Sveriges politiska utveckling ofelbart ha inträtt. Men nu korsas aristokratiens beräkningar av den döde riksföreståndarens tjuguarige son. Redan under 1511 års kris hade denne visat sig vara en kraft att räkna med; redan då synes han genom beslutsamt ingripande på den hårt ansatte faderns sida ha gjort sig fruktad och illa sedd hos aristokratpartiets män¹. Vid herr Svantes plötsliga bortgång skyndar han att försäkra sig om de slott, som innehades av dennes egna fogdar, varjämte han hänsynslöst skjuter sin danskfödda styvmoder Mätta Ivarsdotter, som eljest kunnat bli honom till hindern, åt sidan; henne berövade han också omedelbart utan misskund de sätesgårdar och förläningar, som maken riksföreståndaren givit henne och som utgjorde hennes existensmedel². Därefter tillkännager han sina anspråk på riksföreståndarskapet och gör en rundresa i landet, varunder han bemäktigar sig ytterligare en del kronoslott och mottager landskapsmenigheternas beredvilligt givna hyllning. Förgäves söker riksrådet, varav han, så ung som han var, ännu inte ens torde ha varit medlem³, att hejda honom i hans seger-

¹ Jmfr Styffe, Bidrag 5, 478.

² Hur bryskt han härvid gick till väga, framgår — utom av tidigare kända fakta — av ett brev till fru Mätta från dennas fogde på Ekenäs i Östergötland Johan Ulf 2 febr. 1512. Sturearkivet, danska riksark. (Jmfr ett brev darsammastädes till Sten Sture från dennes fogde å Ulvåsa Lasse Jönsson 4 aug. 1512). En annan hittills obegagnad källa är en av Kristina Gyllenstierna på 1520-talet uppsatt redogörelse för herr Stens mellanhavanden med styvmodern, Handl. rör. Vasagodsens 1, svenska riksark. — De ifrågakörande sätesgårdarna voro Hörningsholm, Ulvåsa och Ekenäs.

³ Så uppgavs sedermera av Gustav Trolle (Acta pontificum Danica 6, 256), och vi sakna fullgiltig anledning att betvivla detta hans påstående.

tåg; man föreställde honom, att hans uppträdande var ett brott mot landets lagar och mot dess hävdvunna ordning, enligt vilken det tillkom riksrådet att besörja rikets styrelse och förfoga över slotten vid inträffad vakans i regentskapet. Men den unge orostiftaren viker varken för goda eller onda ord. Ehuru medveten om att vad han företagit sig är intet mindre än en statskupp, fullföljer han sin aktion utan betänkligheter.

När intet annat hjälpte, förbundo sig slutligen de andliga och världsliga stormännen i en besvuren konfederation till samfällt inskridande »med liv och makt» mot herr Sten och anhängarna av dennes kandidatur. Man sammansvär sig till gemensam kamp mot alla och envar, som vilja »tränga rikets råd från de friheter, makt och välde, som de och deras förfäder haft hava efter Sveriges lag och goda gamla sedvänjor av hedenhös att skicka styrelse och regemente i riket», och på samma gång slår man uttryckligen vakt kring de egna samhällsprivilegierna i allmänhet. I sin helhet präglas det märkliga sammansvärjningsbrevet av klar insikt om att herr Stens hotande regeringstillträde kunde komma att betyda det nedärvda rådsväldets fall och ett ödesdigert avbräck för de aristokratiska intressena över huvud.

Men allt var förgäves. Blott ett par veckor efter konfederationens tillkomst lyckades unge herr Sten med hjälp av de påtryckningsmedel, som de lägre samhällsklassernas bevägenhet jämte herraväldet över slotten erbjödo honom, förmå riksrådet att, ehuru motvilligt, erkänna hans riksföreståndarskap (juli 1512). Sten Sture den yngres regering hade tagit sin början.

Redan hans nu skildrade förhållande under den halvårslånga valstriden torde tydligt nog visa, att de gängse föreställningarna om hans personliga läggning äro i starkt behov av revision. Hänsynslöshet och obändig kraft snarare än foglighet känneteckna den unge ädling, som så banade sig väg till rikсроdet. Ungefär samma egenskaper och därjämte en icke ringa fördomsfrihet i valet av medel utmärka honom under en episod, som bildar ett efterspel till hans regerings-

tillträde. När riksrådet äntligen gav vika för hans krav på riksföreståndarämbetet, avtalades mellan rådsherrarna och den nye regenten, att Erik Trolles svåger herr Nils Bosson (Grip), en av Sturekandidaturens ivrigaste motståndare, skulle erhålla Viborgs slottslän, som blivit ledigt genom den förre innehavaren herr Erik Turessons (Bielke) död. Beslutet torde å ömse håll ha uppfattats som en kompensation till aristokratpartiet för underkastelsen i regeringsfrågan. Men ehuru det bekräftades genom ett även av Sten Sture utfärdat brev, gjorde herr Sten det om intet genom att av egen maktfullkomlighet och bakom Nils Bossons rygg sända bud till Erik Turessons på Viborg ännu kvarboende änka och med henne överenskomma, att slottet icke skulle upplåtas för Nils Bosson utan i sinom tid antvaras åt hennes måg Tönne Eriksson (Tott), som var Sten Stures anhängare. När herr Nils, åtföljd av Erik Trolie, hösten 1512 i förlitande på brev och sigill begav sig till Finland för att tillträda det honom anförtrodda länet, fann han alltså till sin harmfyllda överraskning slottsportarna stängda och måste, efter att ha förnött hela vintern i Viborgs närhet under fruktlösa förhandlingar med slottsfrun, till sist resignera inför förödmjukelsen att hava blivit bedragen på sin förläning, som han följaktligen aldrig kom i besittning av. Anmärkas bör, att det var Peder Sunnanväder, som i Sten Stures uppdrag genomförde den icke så litet underfundiga transaktionen med den förre länsinnehavarens efterleverska, liksom han också med all sannolikhet varit sin unge herres förnämste rådgivare under striden om riksföreståndarskapet¹.

¹ Carlsson, Hemming Gadh, 252—255, och där angivna källor. — Ovan gjorda antagande om Peder Sunnanväders roll under 1512 års valstrid kan visserligen icke till fullo styrkas genom bevarade handlingar (jmf dock Styffe 5, 496, 499) men har ett starkt stöd i det faktum, att herr Peder, innan Hemming Gadh på högsommaren 1512 återkom från sin nära tvååriga lybska ambassad, var den enda framstående politiska kraft, som stod till herr Stens förfogande; den för sina ständigt växlande ståndpunkter kände rådsherren Sten Kristiernsson (Oxenstierna), vilken av sina medbröder i riksrådet utpekades som Sten Stures onda genius under de kritiska månaderna (ibidem, 497), torde i verkligheten blott på grund av sin sociala ställning ha haft

Då Sten Sture i den viborgska länsfrågan satte sig över rådkammarens dispositioner genom på egen hand vidtagna åtgärder, angav han därmed i själva verket det regerings-system, som även i det följande skulle komma att känneteckna hans riksföreståndarskap. På ett sätt, som till fullo rättfärdigade de farhågor, med vilka 1512 års stormannaförbund hade motsett hans seger i då pågående valkampanj, synes han som regent redan från början målmedvetet och framgångsrikt ha inriktat sig på att nedbryta det medeltida rådsväldet. Båda hans närmaste företrädare, inte minst Svante Sture, hade under sin med växlande lycka förda kamp med aristokratpartiet gång efter annan måst böja sig för majoritetsbeslut, som gingo stick i stäv mot deras egna önskningsar. Motsvarande exempel från Sten Sture den yngres tid saknas helt och hållet. I alla viktigare ärenden drev denne, såvitt man kan finna, sin personliga vilja igenom utan ängslig hänsyn till riksrådets föreställningar och i det nedärvda statsskicket grundade befogenheter. På ett område av för stormännen så vital betydelse som länsutdelningens synes han i stor utsträckning helt enkelt ha frigjort sig från rådets medverkan. Även rent personligt blevo den andliga och världsliga aristokratiens män redan under hans tidigare regeringsår av allt att döma ofta nog föremål för en snävare behandling än vad som exempelvis i herr Svantes dagar hade varit vanligt.

Sådant är det allmänna intryck, som ett grundligare studium av tidens urkunder och handlingar med nödvändighet efterlämnar. Mera belysande än något annat för ställningen i landet under förra delen av Sten Stures regering är emellertid ett enskilt aktstycke, närmare bestämt en skrivelse från Hemming Gadh, som hittills icke tillgodogjorts forskningen. Brevets adressat är ej namngiven, men då han såges tillhöra herr Stens dagliga följe och av brevskrivaren utpekade som riksföreståndarens närmaste förtrogne, kan han utan tvekan identifieras som Peder Sunnanväder. Innehållet ut-

någon betydelse vid tidpunkten i fråga för den unge riddersman, vars kandidatur han händelsevis understödde mot rådsmajoriteten.

göres av till formen välvilliga, men i sak tämligen skarpa erinringar mot Sten Stures regeringsmetoder, vilka förmenas äventyra den inre freden. Med beklagande omnämnes, att onda tillskyndare voro på väg att anstifta tvedräkt mellan riksföreståndaren och herr Ture Jönsson (Tre rosor) »for hans län skull och for andra obequemelige saker skull»¹; i stället borde herr Sten förtroendefullt närma sig Ture Jönsson och icke avvisa vänskapliga försök från dennes sida att skingra misstämningen. Även med Nils Bosson borde Sten Sture söka försoning — förmodligen avses den genom Viborg-affären uppkomna fiendskapen — och därvid begagna sig av Erik Trolle som lämplig medlare. Följer så ett märkligt yttrande, som för att fullt kunna uppfattas bör ordagrant citeras: »Thet ware icke goth ath ware owener i Danmark forstodo nogor försöndring i rikith; hade wij fortrösth oss oppa bondha hyllisth och mene man, hade wij fortrösnath Gud, kirkiona och klerkeridh, och är än nw rådandes hwath endhin wara wil». Att dessa ord avse att utgöra en generell kritik av Sten Stures regemente såsom alltför utmanande mot kyrkan och de världsliga stormännen, alltför mycket baserad på de lägre ståndens ynnest, kan icke betvivlas².

¹ Antydningar om en dylik misstämning mellan herr Ture och riksföreståndaren föreligga i skriftväxlingen dem emellan hösten 1513 och i början av 1514. Handl. för. Skandinavians hist. 24, 5—11; Ture Jönsson till herr Sten, Säm 22 febr. 1514, Sturearkivet. — Ett uttalande av Hans Brask om förhållandet mellan honom och herr Ture å ena sidan, Sten Sture å den andra (Kon. Gustaf den förstes registratur 4, 408) torde närmast avse Sten Stures senare regeringsår.

² Skrivelsen, som i föreliggande form blott torde vara ett brottstycke av ett i övrigt förlorat brev, saknar underskrift och datering; att författaren är Hemming Gadh, framgår emellertid av pikturen. Dess tillkomst hänför sig påtagligen till tiden före utbrottet av striden mellan Sten Sture och Trollepartiet och torde ungefärligen kunna dateras till 1515 eller senare delen av 1514, då Hemming Gadh i regel synes ha uppehållit sig å annan ort än riksföreståndaren (Kastellholm?). Efter det i Sverige, A III, Förskillige svenske Breve 1474—1521, danska riksark., befintliga originalet avtryckes det här in extenso, allenast med utslutning av den ovan i texten återgivna mening:

År thet sa rikesens forstandare gör nogoth goth thet som lydher til fridh och ro[lighet in]byrdis i rikith til almen nytttho, thet skrifts idher wer-

Brevet är betydelsefullt ur flera synpunkter. Det röjer stämningar, som i viss mån förebåda Hemming Gadhs betydande avfall några år senare, och manar till förnyad prövning av denna mångomskrivna händelses psykologiska bakgrund. Den anda, vari det är hållet, vittnar om att doktor Hemmings politiska inställning icke längre var densamma som på den tid, då han som den borne folkledaren i sin fulla kraft stod vid Sturarnas sida i kampen mot stormannaoppositionen¹. Oss intresserar emellertid närmast de bidrag till bedömandet av riksföreståndarens karaktär, som skrivelserna lämnar. Den Sten Sture, som framkallat Hemming Gadhs bekymmer, är icke någon vek och eftergivande personlighet utan fastmer en styvsint självhärskare, som, trotsande på de lägre folkklassernas pålitliga anslutning, håller kyrkans och den världsliga aristokratiens män i strama tyglar och som under sin till synes överdådiga framfart kan anses behöva ett varningens ord.

I åtskilliga punkter är den inblick i Sten Stures styrelsesätt, som Hemming Gadhs uttalanden förmedla, ägnad att bringa Johannes Magnus' skildringar i tankarna. Brevets antydningar om den roll, som förtröstan till »bondha hyllisth och mene man» spelade i herr Stens statskonst, böra tillika sammanställas med vad ett annat nyfunnet aktstycke i det avseendet har att förtälja. Det rör sig härvid om en officiell hanseatisk relation från det svensk-danska fredsmötet i Kö-

penhamn 1515. Men innan vi taga del av dess innehåll, torde det vara nödvändigt att med några ord beröra det ifrågavarande mötets förhistoria. I en år 1509 ingången traktat, som den aristokratiska oppositionen i fredens intresse genomdrevit men som redan 1510 upprevs av Svante Sture samtidigt med att kriget med Danmark återupptogs, hade svenskarna förpliktat sig att genom en årlig tribut giva unionskonungen en ersättning för Sveriges krona. När så herr Svante dog, avslöt riksrådet på våren 1512, innan hans son vunnit dess hyllning som riksföreståndare och fått något inflytande på utrikespolitiken, en ny fredstraktat med konung Hans på villkor, som i princip inneburo en återgång till 1509 års avtal: svenskarna skulle alltså vara skyldiga att årligen till Danmark utgiva en penningssumma, om vars storlek överenskommelse skulle träffas på ett nytt svenskt-danskt möte i Köpenhamn 1513. Emellertid visade sig Sten Sture, så snart han tillträtt regeringen, vara en konsekvent och obeveklig motståndare till tributkravet, emedan dess uppfyllande måste tolkas som ett erkännande av Oldenburgarnas formella rätt till den svenska kronan. Och trots rådsmajoritetens motsatta önskingar blev hans personliga vilja även i detta fall den bestämmande. 1513 års möte medförde alltså ingen uppgörelse i tributfrågan. De svenska sändebuden, bland dem biskoparna Mattias av Strängnäs och Otto av Västerås, förklarade sig icke vilja riskera den ovilja, de genom att tillmötesgå unionskonungens — det var nu Kristian II — krav på en sådan avgift skulle ådraga sig i hemlandet, och förhandlingarna slutade med att hela ärendet uppsköts till ett nytt möte i Köpenhamn 1515; under tiden för uppskovet skulle fred alljämt vara rådande mellan Sverige och Danmark.

Om förloppet av detta nya Köpenhamnsmöte ger oss nu den ovannämnda hanseatiska relationen en detaljerad kunskap, som vi hittills alldeles saknat. Svenskarna voro representerade av trenne riksråd; den förnämste av dem var biskop Otto, som också hela tiden tjänstgjorde som beskickningens talesman under förhandlingarna. Ehuru denne prelat av gammalt var en av det svenska freds- och aristokrat-

digheth til loff och verdigheth, medh I äre i hans dagliga fölghe; sker och annarss, tha är thet ingens skull wtan idhers, sighie mange, än thy I inghin skull ther i haffwe. Thet är oppinbarth och klarliga bekenth, ath nagre ära, som arbeidha om twedrakth mellan rikesens forstandara och her Ture Jenson for hans län skull och for andra obequemelige saker skull; är thet sa, ath forscriffne her Ture et enskylth ordh loffuar och til sigher her Sten til wenligheth, han skall bether hallath än naghre andhre medh drepelige sware edher. Her Erik Trolle, han är bequem och thro medlare i mellan rikesens forstandare och her Nielss Bosen. — — — Teckis idher medh thenne breffuisara oss nogoth i gen scriffwa til warsd aldher hetzs hugswalisse om tesse och flere ärendhe, bidhie wij gansth gerne. I alle thy I wilie lyta til oss skule I fynna oss weluiliogh wti. Valete.

¹ Jmfr Nordisk familjebok, 3. uppl., art. Gadh.

partiets mest utpräglade förkämpar och personligen gjort sig känd som en ivrig anhängare av tributförslaget — han hade varit en av de främst drivande krafterna vid tillkomsten av 1509 års fördrag — svarade han under återopande av sina instruktioner tvärt nej på konung Kristians krav, att beskickningen i enlighet med de tidigare traktaterna måtte å Sveriges vägnar förbinda sig till utgörande av tributen. Han vek därvid varken för konungens krigshot eller för upprepade föreställningar av en närvarande hanseatisk legation och av det likaledes i Köpenhamn tillstädeskomna påvliga sändebudet Johan Blankenfeld. Märkligast är emellertid den motivering, varmed han under förhandlingarnas gång närmare utvecklade denna avvisande ståndpunkt. Berodde det blott på de svenska riksråden, skulle — förklarar han — en uppgörelse i anslutning till 1509 och 1512 års avtal icke vara svår att åstadkomma; för sin personliga del såge han och hans kolleger gärna en sådan. Men rådsherrarna hade föga att säga i Sverige. I stället hade rikets styrelse kommit i händerna på lägre folklager, som icke kunde ägna en fråga av denna art en mogen och lidelsefri prövning och som icke heller ville taga någon rättelse av riksrådets eller över huvud de högre klassernas bättre grundade omdöme i politiska spörsmål. För deras skull vågade delegaterna icke gå Kristians fordringar till mötes¹. Förhandlingarnas resultat blev alltså status quo; Kristian II måste bekväma sig till att med sina tredskande svenska »undersåtar» ännu en gång — den sista före krigsutbrottet 1517 — överenskomma om tillfällig förlängning av fredstillståndet mellan rikena.

Mot värdet av biskop Ottos uppgifter om de lägre ståndens övermäktiga politiska betydelse i Sten Stures Sverige kan givetvis invändas, att hans yttranden till en del låta förklara sig som en diplomatisk fint; det var ju bekvämt att kunna hänvisa till en sådan force majeure, då man instruk-

¹ Hanseatisk »Gesandtschaftsbericht» från mötet i Köpenhamn 1515, en tämligen stark fascikel i Stralsunds rådsark. (sign. Akten D I:1). — Aktstycket är i sin helhet av så stort intresse, att det förtjänade bli tryckt; för utgivarna av Hausrecesse von 1477—1530 har det varit okänt.

tionsenligt hade att söka komma ifrån de tidigare traktaterna och deras förpliktelser. Men å andra sidan lider det intel tvivel, att biskopen och med honom ett flertal av riksrådets medlemmar fortfarande i sitt hjärta önskade den lösning av konflikten med unionskonungen, som tributförslaget erbjöd. Under sådana förhållanden och med hänsyn till i övrigt kända fakta kunna vi vara förvissade om att Västeråsiskopens ord dock återspegla en realitet, den nämligen, att Sten Sture just genom sitt omsorgsfullt vårdade förbund med demokratien var i stånd att icke blott i tributfrågan¹ utan på det politiska området över huvud behärska rådsaristokratien och leda styrelsen i en riktning, som i de väsentligaste avseenden var denna emot. I högre grad än någon av sina företrädare har han mot riksrådet spelat ut det meniga riksmötet, vars maktbefogenheter i alla viktigare politiska angelägenheter han vid ett tillfälle programmatiskt motiverade i satsen, att det som rör alla bör av alla samtyckas². Den statsform, som han sökte göra till Sveriges, var den folkliga diktaturen.

I belysning av det nu sagda ha vi att betrakta konflikten mellan riksföreståndaren och ärkebiskop Gustav. Det är möjligt, att den förre, såsom han själv påstår, till en början uppriktigt gynnat och befordrat Gustav Trolles upphöjelse³. Att döma av Hemming Gadhs nyss refererade skrivelse har herr Sten vid den tid, varom här är fråga, i varje fall stått i gott förhållande till den designerade ärkebiskopens fader, vilken synes ha varit en man av saktmodig läggning och måhända snart nog övervann den personliga förtreten över utgången av 1512 års valstrid. Gustav Trolle återigen torde i följd av sin annorlunda beskaffade sinnesart ha haft betydligt svårare än herr Erik att smälta den smälek, som den gången drabbat hans ätt, och det är ingen

¹ Jmfr därom Hemming Gadhs uttalande 1520, Styffe 5, 626.

² Handl. rör. Skandinaviens hist. 24, 116 f.

³ Jmfr Jakob Ulfssons utsagor i en inlaga till Arcimboldi 1519 (E 132 fol. 190, Upsala universitetsbibliotek) om den tillfredsställelse, med vilken Sten Sture hälsat Gustav Trolles kandidatur.

tillfällighet, att han i den bittra klagoskrift mot Sten Sture, som han 1519 lät ingiva vid kurian, allra först påtalar faderns undanträngande 1512¹. Troligt är också, att han för sin del på denna grund från begynnelsen varit avogt sinnad mot riksföreståndaren. Redan före hans hemkomst 1515 har så en ömsesidig misstämning inträtt, till vilken Sten Stures sändebud i Rom Erik Svensson, vars lojalitet mot den utvalde ärkebiskopen under förhandlingarna om den påvliga konfirmationen åtminstone är tvivel underkastad, vidare Gustav Trolle själv genom ett brev till herr Sten och slutligen riksföreståndaren medelst indragningen av Stäkets län var för sig bidragit.

Bakom alltsammans ligger emellertid en politisk mot-sättning av djupgående natur. Intet stöd finnes visserligen för Sten Stures insinuationer, att Gustav Trolle och jämsides med honom, under Jakob Ulfssons påverkan, Upsala domkapitel redan från första stund arbetat Kristian II i händerna; därhän kom det, om man får döma av betygade fakta, först längre fram under den alltmer skärpta konfliktens tryck. Men det måste anses uppenbart, att ärkebiskop Jakob, då han utsåg Gustav Trolle till sin efterträdare, i hans person ville taga revansch på Sten Sture för nederlaget i 1512 års kris och genom honom reorganisera rådspartiet till kraftfull motaktion mot Sten Stures självhärskarpolitik. Och lika påtagligt är, att Gustav Trolle å sin sida icke begärt bättre än att motsvara företrädarens förväntningar i det avseendet.

Vem av de båda stridande som uppträtt mera utmanande, mindre medgörligt under den så uppkomna förbittrade kraftmätningen mellan statens styresman och den nationella kyrkoprovincens överhuvud, är svårt att avgöra. Skillnaden, om någon sådan förefanns, var säkerligen ganska ringa. I alla händelser är det otvivelaktigt, att Sten Stures egna uppgifter i stridsskrifterna mot Gustav Trolle ge en skev och — genom omtydningar eller förtigande av faktiska förhållanden — delvis falsk bild av verkligheten. Såsom en svensk forskare

¹ Acta pontificum Danica 6, 256 f.

redan uttalat¹ — utan att dock för sin uppfattning vinna vederbörligt beaktande i senare svenskspråkiga framställningar — besannas varken riksföreståndarens starka fridsbenägenhet eller Gustav Trolles aldrig vikande oförsonlighet av de källor, som ge oss möjlighet att kontrollera vad Sten Sture själv därom i polemiskt och agitatoriskt syfte förkunnat. Fast står, att statsmaktens innehavare med järnhård stränghet utnyttjade det övertag, som han snart nog vann i striden och sedan alltmer lyckades befästa. Den räfst, som drabbade ärkebiskop Gustav och de verkliga eller förmodade medbrottslingarna i hans obstruktion, saknar genom sin hänsynslöshet i väsentliga delar varje motstycke i Sveriges senmedeltida historia före Stockholms blodbad. Att ett flertal av rikets främsta män och slutligen ärkebiskopen själv sattes i fängsligt förvar på samma gång som de berövades ämbeten och materiella resurser, är alltför välbekant för att här behöva närmare utvecklas; likaså att ärkebiskopsslottet Stäket jämnades med marken utan undseende för dess vigda kapell och relikfyllda altare². Härtill sluta sig blodsdornarna över Gustav Trolles mera underordnade medhjälpare och anhängare, vilka halshöggs eller rådråkades till döds³.

¹ K. Ahlenius, Sten Sture d. y. och Gustav Trolle 1514—1517, sv. Hist. tidskr. 1897. Denna lilla undersökning, som icke ingår på något allmänt bedömande av Sten Stures personlighet eller politiska gärning utan strängt — alltför strängt — begränsar sig till en granskning av de närmast tillgängliga tryckta källorna för vår kunskap om ärkebiskopsstridens förlopp t. o. m. Stäkets fall, har trots vissa metodiska brister förtjänsten av att för första gången i svensk forskning ha ställt Sten Stures egna relationer i kritisk belysning. — Redan före Ahlenius hade Allen och Paludan-Müller visat sig äga blick för den i Sverige allenarådande uppfattningens svagheter, och särskilt den förre ger i sin skildring av striden mellan herr Sten och ärkebiskopen en i all sin knapphet riktigare karakteristik av Sten Sture än den traditionella svenska.

² Jmfr Handl. rör. Skandinaviens hist. 24, 155.

³ Se Handl. rör. Skandinaviens hist. 24, 145. Om en av dessa avrättade, den uppländske frälsemannen Bengt Laurensen till Lenna, halshuggen 1517, föreliggna närmare underrättelser i åtskilliga källor. Se särskilt ett dom-brev från nov. 1517, kopia i E 175 a, Upsala universitetsbibliotek; Genealogica 41, fol. 119 v., svenska riksark.; Script. rer. Suec. III: 1, 311; jmfr även Carlsson, Hemming Gadh, 275.

En särskilt betänklig detalj, även om den icke i och för sig får läggas Sten Sture till last, är den grova kroppsliga miss-handel, för vilken den fångne ärkebiskopen utsattes av en herr Stens tjänare¹.

Enbart denna skoningslösa framfart mot de slagna — om den också till en del var motiverad av den från Kristian II hotande yttre faran — utgör tillräcklig anledning att förkasta hittills i Sverige rådande föreställningar om Sten Stures personlighet. Ytterligare skäl härtill föreligga i de resultat, som vår granskning av hans politiska gärning i övrigt givit. Och eftersom det så ofta blivit sagt, att herr Sten i jämförelse med sin fader utmärkte sig för ett blidare och mera behärskat uppträdande, torde det böra inskärpas, att ett objektivt studium av bägges handlingar ger ett rakt motsatt utslag. Det kan tyckas bjuda emot att nagelfara Geijers vackra ord om »den ädlaste och ridderligaste av Sturarna», men om icke alla tecken bedraga, kommer forskningen till sist att stanna för uppfattningen, att unge herr Sten i själva verket var den mot sina fiender hårdaste och hänsynslösaste av de tre riksföreståndare, som buro Sturarnas frejdade namn.

Vad innebär detta annat än att idealgestalten får vika för en människa av kött och blod, danad för sin tids sträva villkor? Statsmannen Sten Sture kan endast vinna på omvärderingen. Ty statsmannagåvor måste den unge regent ha ägt, som i så hög grad förmådde göra sin vilja gällande i riket. Vål förblir det ovisst, i vilken utsträckning han själv uppdragit riktlinjerna för den målmedvetna kurs, som kännetecknade hans styrelse; räckvidden av rådgivarnas, främst en Peder Sunnanväders, utan tvivel mäktiga inflytande på hans beslut och handlingar kan eftervärlden icke mäta. Och visserligen måste hans utrustning som politiker under alla för-

¹ De från Gustav Trolle själv härrörande uppgifterna om denna händelse (*Acta pontificum Danica* 6, 259, jmf. därsammastädes, 335, 397; sv. *Hist. tidskr.* 1918, 123) bekräftas i huvudsak av Johannes Magnus (se *Script. rer. Suec.* III: 2, 73).

hållanden anses ha företett en begränsning därutinnan, att hos honom kraften och stridbarheten icke var förenad med en slug anpassningsförmåga av samma art som Sten Sture den äldres före honom och i det följande Gustav Vasas. Hade han haft mer av den egenskapen, skulle det bakslag i landets politiska utveckling, som följde på hans bortgång, förvisso icke ha fått en så våldsam karaktär. Men just den upplösning och förvirring, som i Sverige vid hans död omedelbart efterträdde den strama sammanhållning, vilken han i livstiden med godo och ondo lyckats åstadkomma, röjer å andra sidan omisskännligt hans stora personliga betydelse.

Och trots allt blev hans verk icke fruktlöst. Varken kyrkans eller den världsliga aristokratiens välde kom i sina medeltida former att någonsin hämta sig från de nederlag, som den av Sten Sture representerade statsmyndigheten i en ny tids anda tillfogade dessa samhällsmakter. Hela hans livsgärning var vägledande för Gustav Vasas. Det är fåfängt och meningslöst att spörja, hur han själv i enskildheterna skulle ha fullföljt sina strävanden, därest en längre arbetsdag i rikets ledning blivit honom beskär. Men visst är, att han betraktat kungakronan som det naturliga slutmålet, under sina sista levnadsår beredde han sig redan att gripa den, och även i så måtto företecknade han den stora omdaning i Sveriges statsliv, som det efter Kristian II:s kortvariga herradöme förunnades Gustav Vasa att förverkliga.

Gottfrid Carlsson.